

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ УТОЧНЮВАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена структурним особливостям уточнення в сучасній німецькій мові. Проаналізовані основні підходи до класифікації структурних моделей уточнювальних конструкцій на сучасному етапі дослідження цієї категорії. У межах формального речення та на рівні парцельованих конструкцій виділено структурні моделі уточнення, характерні для сучасної німецької мови. Проведено кількісний аналіз виявлених структурних моделей.

Ключові слова: уточнення, уточнювальна конструкція, речення, парцеляція, структурна модель.

О. Е. СОЛОДОВНИК. СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ УТОЧНИТЕЛЬНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Данная статья посвящена структурным особенностям уточняющих конструкций в современном немецком языке. Проанализированы основные подходы к классификации структурных моделей уточняющих конструкций на современном этапе исследования этой категории. В рамках формального предложения и на уровне парцелированных конструкций были выделены структурные модели уточнения, характерные для современного немецкого языка. Проведен количественный анализ выделенных структурных моделей.

Ключевые слова: уточнение, уточняющая конструкция, предложение, парцеляция, структурная модель.

Феномен уточнення та уточнювальних конструкцій, а також їх структурне членування й аналіз до недавнього часу не були предметом спеціального дослідження. Із підвищенням інтересу до уточнення, починаючи з кінця ХХ століття, зважаючи на його універсальність і відношення до мовлення та мислення людини, було розроблено теоретичне підґрунтя для вивчення структури уточнювальних конструкцій такими російськими та українськими лінгвістами, як І. Л. Ашмаріна (Ашмаріна, 1999), М. Г. Шатух (Шатух, 1959), Л. В. Захарова (Захарова, 2008), М. Я. Оленяк (Оленяк, 2011), Т. Б. Фунтова (Фунтова, 2002) та ін. Незважаючи на те, що уточнення було предметом зацікавлення багатьох мовознавців, дослідження та структурний аналіз уточнювальних конструкцій в сучасній німецькій мові не був предметом спеціального розгляду, що зумовлює **актуальність** пропонованої роботи.

Поняття уточнення з'явилося у сучасній лінгвістиці не так давно, а саме в середині ХХ сторіччя (Загнітко 2009: 69). До кінця ХХ сторіччя вчені лише частково торкалися проблеми уточнення у своїх роботах ((Руднев, 1968), (Шатух, 1959), (Гвоздев, 1968)), однак поступово виділялися характерні риси, притаманні цій синтаксичній категорії. Так, дослідники одноставно погоджуються, що категорія уточнення на рівні речення реалізується в синтаксичних відношеннях між окремими членами речення (Захарова 2008: 102). У той час, як деякі вчені стверджують, що уточнення охоплює лише другорядні члени речення (А.П. Захарова (Захарова, 2008),

Т.Б. Фунтова (Фунтова, 2002)), інші вважають, що уточнюватися може будь-який член речення (М.Я. Оленяк (Оленяк, 2011)), адже причини появи уточнення в реченні пов'язані з певними умовами мовного характеру та комунікативно-прагматичними установками.

Слід зазначити, що дослідники одноставно вирішили питання про будову уточнення. Так, погоджуючись із І. М. Арібжановою, можна впевнено стверджувати, що до уточнювальної конструкції входять два невід'ємних компоненти – уточнюваний (уточнюване), який виражає вихідну інформацію, та уточнювальний (уточнення), що містить додаткову щодо вихідної інформацію. Зазвичай уточнення й уточнюване у смисловому плані співвідносять як часткове і загальне, як окреме і ціле, як вид і рід, як вужче і ширше поняття. Уточнення переважно характеризується звуженням обсягу інформації порівняно з вихідною, вираженою уточнюваним (Арібжанова 2011: 63). Завдяки логіко-семантичній спорідненості уточнення та уточнюваного, уточнювальну конструкцію можна вважати бінарною, адже вона обов'язково має складатися з двох компонентів: уточнення без того, що уточнюється не може існувати. Уточнення й уточнюване є однаковими, хоча й не еквівалентними за змістом, функціональними компонентами, що створює паралелізм бінарної конструкції.

Вивчаючи структуру уточнення на матеріалі англійської, української та польської мов, М. Я. Оленяк виділяє низку принципів, на яких базується синтаксичне оформлення уточнювальних конструкцій, а саме: паралельність уточнювальних компонентів; лінійність та послідовність прямування уточнювальних конструкцій за ланцюговим механізмом; ієрархічність структури уточнення, тобто створення багатоплановості; поєднання названих типів. Тому, обираючи ту чи іншу модель уточнення, автор встановлює бажані відношення між членами речення, а також послаблює можливо небажані зв'язки (Оленяк 2011: 97). Ці принципи покладено в основу і цього дослідження.

Незважаючи на досить глибокі дослідження проблеми структури уточнення відомими вченими (Т.Б. Фунтова (Фунтова: 2002), А.П. Захарова (Захарова: 2008), М.Я. Оленяк (Оленяк: 2011)), питання структури уточнення в німецькій мові потребують більш детального вивчення. **Метою** дослідження є встановлення структурних особливостей уточнювальних конструкцій у сучасній німецькій мові. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**: 1) виділити структурні моделі уточнення в сучасній німецькій мові; 2) дати характеристику кожної

структурної моделі; 3) проаналізувати частотність вживання кожної моделі в сучасній німецькій мові.

Вивчення такого мовленнєвого явища, як уточнення, може проводитися на різних рівнях. Так, наприклад, попередні дослідники цієї категорії (М. Я. Оленяк (Оленяк: 2011), Л. В. Захарова (Захарова: 2008)) розглядали уточнення на рівні речення, визначаючи риси, притаманні цій категорії, лише в межах одного речення. Але, якщо ми говоримо про уточнення як про мовленнєву категорію, то слід розглядати уточнювальні конструкції на рівні мовлення. Саме тому у цьому дослідженні уточнення, як складне мовленнєве явище, розглядається не тільки в межах речення, а й на рівні висловлювання, тобто закінченої думки. Під висловлюванням ми, услід за М. М. Бахтінін, розуміємо таку ланку в ланцюгу мовленнєвого спілкування, яка виходить за межі формального речення і характеризується предметно-змістовою закінченістю, мовленнєвою волею мовця, а також типовими композиційно-жанровими формами завершення (Бахтін 1996: e-doc). Такий підхід до вивчення уточнення був обраний через те, що, на нашу думку, уточнювальні відношення властиві не тільки складовим реченням, але й складовим висловлювань через близькість уточнення до незапланованих мовленнєвих ситуацій, як засобу експресивності мовлення. Оскільки уточнення розглядається нами як логіко-синтаксична категорія, тобто під уточненням розуміється мовленнєве утворення, тісно пов'язане з логікою через його безпосередній зв'язок з мисленням людини та спонтанним мовленнєвим актом, то можна стверджувати, що уточнювальна конструкція – це завжди, як мінімум, бінарна, тобто двокомпонентна конструкція. Незалежно від рівня її реалізації – в межах речення чи на рівні висловлювання – для такої конструкції завжди притаманні два компоненти, а саме: уточнений та уточнювальний. Перший, уточнений компонент, є опорним. Уточнювальний компонент конкретизує значення уточненого, надаючи додаткову інформацію про уточнюване поняття шляхом деталізації, контрасту, порівняння або поглиблення його змісту. Наприклад, нім.: *Das Leben, das ich führte, hatte entschieden Priorität* (Knauss 2015: 7) 'Життя, яке я вела, мало вирішальний пріоритет'. У цьому випадку уточнене слово виражене лексемою *das Leben*, а уточнювальне – *das ich führte*, яке поглиблює і деталізує значення уточненого, надаючи додаткову інформацію про нього та усуваючи будь-яку альтернативу.

Вивчення ж уточнювальних конструкцій з позиції можливості їх реалізації на рівні надфразової єдності дає змогу встановити наявність уточнювальних відношень на рівні парцельованих конструкцій, під якими ми розуміємо "спосіб мовленнєвого

оформлення синтаксичної структури (речення) кількома комунікативними одиницями” (Шульжук 2004: 108). Так, А.П. Загнітко стверджує, що парцеляція, як мовознавче явище, являє собою соціальний мовленнєвий стандарт, закріплений як певний мовний звичай, що є проміжним між мовою і мовленням, тобто він є другорядною мовною нормою, яка існує поряд з головними нормами (Загнітко 2001: 466). Як і у випадку з уточнювальними конструкціями, парцельовані конструкції – це бінарні конструкції, тобто складаються з, як мінімум, двох членів. Так, для позначення першого компонента таких конструкцій використовують термін *базова частина*, а для другого – *парцельований компонент* або *парцелят*. Наприклад, нім.: *Du lieβest die Leute stehen und begrüβtest mich, und ich ging mit dir in das Gemeindehaus, wo ein Empfang für den alten Pfarrer stattfand, obwohl ich dort niemanden kannte. Niemanden auβer dir* (Кнаусс 2015: 13) ‘Ти залишаєш людей стояти та вітаєш мене, і я йду з тобою у дім парафіяльних зборів, де відбулася зустріч для старого священика, хоча я там не знала нікого. Нікого, окрім тебе’. У наведеному прикладі спостерігаємо локалізацію уточнювального члена, вираженого лексемою *niemand*, та уточнюючого члена, вираженого словосполученням *niemanden auβer dir*, уточнювальної конструкції в базовій частині та парцеляті парцельованої конструкції відповідно, за рахунок чого стає помітною наявність уточнювальних відношень між членами парцельованої конструкції.

Якщо розглядати позиційність уточненого та уточнювального компонентів по відношенню один до одного, варто зазначити, що переважна більшість уточнювальних конструкцій демонструє постпозиційність уточнювального компоненту відносно уточненого. Ця ознака свідчить про, прямий порядок слів всередині уточнювальної конструкції, і, як наслідок, про нейтральну темо-рематичну актуалізацію, а тому вона має нейтральну комунікативну значущість. Зустрічаються також непоодинокі випадки, коли уточнювальний член конструкції знаходиться у препозиції відносно до уточненого, тим самим розставляючи акценти дещо по-іншому, роблячи експресивним саме уточнюючий компонент, як змістовий центр конструкції. Наприклад, нім.: *Diese wundervolle starke kleine Person, meine Enkelin* (Кнаусс 2015: 21) ‘Ця дивовижна сильна маленька людина, моя онучка’. У наведеному прикладі, де уточнений член є *meine Enkelin*, а уточнювальний, відповідно, *diese wundervolle starke kleine Person*, акцент робиться саме на тому факті, ким є онучка мовця, тобто саме на рисах її характеру зроблений логічний наголос. Слід зауважити, що інверсійний порядок розташування членів конструкції притаманний лише уточнювальним конструкціям, які обмежуються

формальним реченням. Парцельовані конструкції, в яких актуалізуються уточнювальні відношення, мають тільки прямий порядок розташування уточнювального та уточнюючого компонентів. Крім цього, були помічені випадки інтерпозиційного розташування уточненого члена відносно уточнювальних у конструкціях з декількома уточнювальними членами, наприклад, нім.: *Sie endete, wie sie gekommen war, heimlich, über Nacht* (Knauss 2015: 9) ‘Воно закінчилося, як і почалося, таємно, за ніч’. У даному випадку уточнений компонент, виражений лексемою *heimlich* розташований поміж двох уточнювальних компонентів *wie sie gekommen war* та *über Nacht*. Інтерпозиційність уточненого члена відносно уточнювальних має за мету зробити наголос саме на уточненому компоненті, який виділяється як інтонаційно при вимові, так і пунктуаційно на письмі.

Ще одним аспектом вивчення уточнювальних конструкцій є контактність чи дистантність розташування уточненого та уточнювального членів один від одного. Так, німецькій мові притаманна в переважній більшості контактність уточненого та уточнювального членів конструкції, але досить частотними є випадки й дистантного розташування компонентів переважно через рамкову структуру німецького речення та фіксований порядок слів. Наприклад, нім.: *Ich war eine Andere geworden, eine Liebende* (Knauss 2015: 9) ‘Я іншою стала, коханою’. Через фіксоване місце німецького дієслова пасивного стану в реченні уточнений компонент, виражений лексемою *eine Andere*, конкретизується уточнювальним членом, вираженим лексемою *eine Liebende*, розташованим не у безпосередній близькості до уточненого члена, а за межами рамки речення. Ця особливість притаманна й парцельованим конструкціям з реалізованими уточнювальними відношеннями. Наприклад, нім.: *So hast du deine eigene Dramaturgie in der Liebe. Eine altmodische Dramaturgie* (Knauss 2015: 37) ‘То ж у тебе є якась своя власна драма в житті. Якась старомодна драма’.

Слід зазначити, що подібна дистанційність розташування компонентів конструкції в рамках формального речення не є стилістично нейтральною, а має емоційне забарвлення. В таких випадках логічний наголос робиться на уточнювальному компоненті, підкреслюється його роль, як ядра тієї чи іншої конструкції, адже контактність уточненого та уточнювального члена, незалежно від того, чи уточнюються головні чи другорядні члени речення, не є облігаторними з точки зору синтаксису німецької мови, а скоріше вибором автора. Тому поряд з інверсійним розташуванням компонентів всередині конструкції, можна вважати дистанційність її членів стилістично маркованою.


Як уже було зазначено, залежно від того, наскільки обширною з погляду її змістового навантаження є конструкція, а тому, відповідно, наскільки референтно-навантаженою вона є, і скільки синтаксичних зв'язків утворено шляхом деталізації уточнювального поняття, уточнювальні конструкції поділяються на монореферентні та поліреферентні (М. Я. Оленяк (Оленяк: 2011), Л. В. Захарова (Захарова: 2008)).

Якщо розглядати явище лінгвістичної референції у контексті уточнювальних конструкцій, то їх можна розділити на два типи – уточнювальні конструкції з одним референтом та з більше, ніж одним, референтом. Інакше кажучи, якщо вважати слово, яке уточнюється, референтом уточнювальної конструкції, то у досліджуваних конструкціях у випадках з декількома уточнювальними членами, останні можуть відноситися як до одного й того ж референта, вираженого головним уточненим словом, так і містити інші референти, які далі знову підлягають уточненню. Конструкції з одним референтом називаються монореферентними, тобто уточнювальні члени уточнювальної конструкції розкривають поняття одного уточненого компонента. Наприклад, нім.: *Es ging ums Sehen, nicht ums Hören* (Кнаусс 2015: 8) ‘Йшлося про спостереження, не про слухання’. *Etwas Betörendes, ein Charme, ein Zauber, dem auch die schlechteste Predigt nichts anhaben kann* (Кнаусс 2015: 12) ‘Щось чаруюче, шарм, привабливість, чому не може зашкодити навіть найгірша проповідь’. У наведених прикладах уточнювальні члени конкретизують поняття відповідних уточнених членів: компонент *nicht ums Hören* контрастує з уточнювальним членом *ums Sehen*, тим самим уточнюючи тему висловлювання авторки; уточнюючі члени, виражені лексемами *ein Charme, ein Zauber*, також уточнюють зміст одного референта – *etwas Betörendes*. Якщо ж в одній уточнювальній конструкції можна спостерігати більш, ніж один уточнений референт, тобто якщо уточнювальні компоненти конструкції характеризують кілька уточнених членів, то такі конструкції називаються поліреферентними. Наприклад, нім.: *Bis zu diesem Augenblick habe ich ja nicht geahnt, wie sehr mir das gefehlt hat, ein Mann, der ein Leberwurstbrot für mich schmiert* (Кнаусс 2015: 54) ‘До цього погляду я ще й не підозрювала, як сильно мені це подобалося, чоловік, який намазує мені бутерброд з ліверною ковбасою’. В цьому випадку уточнений компонент конкретизує лише уточнювальний компонент, виражений лексемою *ein Mann*, а інший уточнювальний член, виражений атрибутивним підрядним реченням *der ein Leberwurstbrot für mich schmiert*, має за референта попередній уточнювальний компонент *ein Mann*.

Переходячи до опису структури уточнювальних конструкцій в німецькій мові, слід зауважити, що в основу цієї класифікації структурних моделей уточнювальних конструкцій, були покладені структурні моделі, виділені М. Я. Оленяк (4 структурні моделі) (Оленяк: 2011), а також спостереження, описані в роботах Л. В. Захарової (Захарова: 2008) та І. Л. Ашмаріної (Ашмаріна: 1999).

Тож, якщо говорити про структурне членування уточнювальних конструкцій, то в сучасній німецькій мові уточнювальні конструкції, залежно від кількості складових компонентів та смислового зв'язку між ними, поділяються на:

- 1) базові уточнювальні конструкції;
- 2) паралельні уточнювальні конструкції;
- 3) послідовні уточнювальні конструкції;
- 4) ієрархічні уточнювальні конструкції;
- 5) синтетичні уточнювальні конструкції.

Для наочності демонстрації уточнювальних відношень між членами уточнювальної конструкції ми вважаємо доцільним проілюструвати їх схематично. Так, незалежно від структурної моделі, кількості компонентів конструкції та її моно- чи поліреферентності, для відображення уточненого компонента, який починає уточнювальний ряд, тобто той, з якого можна говорити про актуалізацію уточнювальних відношень і, відповідно, про існування уточнювальної конструкції, тут і далі ми використовуємо квадратні дужки \square . Для позначення всіх компонентів, які не розпочинають уточнювальний ряд, тобто уточнювальних компонентів, незалежно від того, чи є вони вторинними референтами всередині конструкції, ми використовуємо круглі дужки $()$. Для позначення уточнювальних відношень, наявних між уточненим та уточнювальним компонентом, використовується стрілка . Через те, що уточнювальні конструкції можуть бути реалізовані лише в межах якоїсь закінченої думки, формального речення чи парцельованої конструкції, частина речення, що не має відношення до уточнення, позначається за допомогою трикрапки ..., а формальний показник феномену парцеляції позначається крапкою . .

Таким чином, зображуючи схематично вищезгадані структурні моделі, виділені після аналізу наочного матеріалу, ми отримуємо такі графічно відображені моделі:



– базові уточнювальні конструкції;

Найпростіша і водночас найбільш поширена в німецькій мові є базова структурна модель уточнювальної конструкції. Як було зазначено, як і будь-яке уточнення, конструкція цієї структурної моделі буде бінарною, тобто складатися з двох членів – уточненого та уточнювального. Таким чином, базова уточнювальна конструкція – це однореферентна конструкція, адже уточнювальний компонент має відношення до одного референта. Наприклад, нім.: *Mindestens ein Jahrzehnt später, auf einer Hochzeit, tanzte ich einmal mit ihm und kämpfte einen Tanz lang mit mir, ihm zu sagen, dass ich Jahre damit zugebracht hatte, in ihn verliebt zu sein* (Knauss 2015: 10) ‘Щонайменше десятиріччя потому, на весіллі, я танцювала з ним і впродовж усього танцю боролася з собою, щоб не сказати йому, що я провела рік, будучи закоханою в нього’. У даному випадку уточнений член *mindestens ein Jahrzehnt später* уточнюється за допомогою компонента *auf einer Hochzeit*, який допомагає звзвити коло часу, яке описує авторка, конкретизуючи більш широке поняття. Використання конструкцій цієї структурної моделі, відображає відношення виду та підвиду, предмета та його характеристики, частини і цілого. Схематично цю конструкцію можна зобразити наступним чином:

[*Mindestens ein Jahrzehnt später*] (*auf einer Hochzeit*) ...

Ця структурна модель також доволі поширена в німецькій мові й на рівні парцельованих конструкцій. Наприклад, нім.: *Sie [die Stimme] scheint mir genau für die Liebesworte gemacht, die du damit zu mir sprichst. Auch am Telefon* (Knauss 2015: 22) ‘Мені здавалося, що він [голос] зроблений саме для слів кохання, якими ти до мене говориш. Зокрема і по телефону’. Тут уточнювальний компонент *auch am Telefon*, виражений парцелятом у парцельованій конструкції, покликаний надати додаткову інформацію про уточнений член, виражений лексемою *sprechen*, тобто про спосіб спілкування авторки та адресата її висловлювання. Схематично цей приклад можна зобразити так:

... [*sprichst*] . (*Auch am Telefon*)

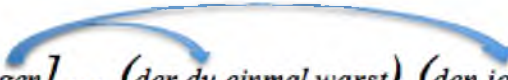
2. □ 000

– паралельні уточнювальні конструкції;

Відмінною рисою уточнювальних конструкцій паралельної структурної моделі є наявність більше, ніж одного уточнювального компонента. Але, незважаючи на цю особливість, дані уточнювальні конструкції також є однореферентними, тобто всі

уточнювальні члени будуть відноситися до одного і того ж референта, розкриваючи його сутність та поширюючи зміст. Наприклад, нім.: *Die Silhouette deiner eckigen Schultern rührt mich, weil sie mich an den Jungen erinnert, der du einmal warst und den ich nicht gekannt habe* (Knauss 2015: 34). ‘Силует твоїх квадратних плечей зачепив мене, тому що вони мені хлопця нагадали, яким ти колись був, і якого я не знала’. Уточнювальні компоненти *der du einmal warst* та *den ich nicht gekannt habe* дають додаткову інформацію про хлопця, якого говорить авторка, усуваючи будь-яку альтернативу стосовно його персони. Ці обидва компоненти характеризують лише один уточнений член конструкції, тому схематично цей приклад можна зобразити так:

... [*an den Jungen*] ... (*der du einmal warst*) (*den ich nicht gekannt habe*)



Що стосується парцельованих конструкцій з уточнювальними відношеннями між їх компонентами, то слід зауважити, що паралельні конструкції зустрічаються і на цьому рівні. У такому випадку емоційне забарвлення такої конструкції буде дещо відрізнятися від базових парцельованих конструкцій з уточнювальними відношеннями чи від паралельних уточнювальних конструкцій на рівні формального речення, адже у цих випадках автор підкреслює своє ставлення до уточненого компонента, виділяючи якісь його особливості, які, на його чи її думку, варті уваги, і які впливають на зміст повідомлення, підсилюючи вагу висловлення. Наприклад, нім.: *Wie sie da steht in diesem Fünfziger-Jahre-Wohnzimmer. Erbarmungswürdig. Erstarrt. Linkisch bis zum Abwinken* (Knauss 2015: 15) ‘Як вона там стоїть у цій вітальні п’ятдесятих років. Жалюгідна. Затверділа. Незграбна по саме нікуди.’ Як видно з наведеного прикладу, в якому авторка намагається підкреслити невідгідне становище предмета, про який говорить, уточнення на рівні парцельованих конструкцій є більш емоційно маркованим, у тому числі й за рахунок стилістичних особливостей парцельованих конструкцій, покликаних спричиняти емоційно-змістове нагнітання інформації та підкреслювати значущість подальшої конкретизації. Схематично такий тип уточнювальних конструкцій має такий вигляд:

... [*steht*] . (*Erbarmungswürdig*) . (*Erstarrt*) . (*Linkisch bis zum Abwinken*) .



3. □ (□) (□) □

– послідовні уточнювальні конструкції;

Послідовні уточнювальні конструкції – це багатокомпонентні конструкції. Так, цей тип конструкцій завжди буде мати не лише більше, ніж один уточнювальний компонент, а й більше, ніж один уточнений член. Таким чином, особливістю таких конструкцій є присутність не одного, а двох і більше референтів, що дає змогу визначити цей тип конструкцій, як поліреферентні. Цей структурний тип уточнень є складнішим за попередній, паралельний, через те, що уточнює декілька референтів, а тому створює додаткові синтаксичні позиції, які не є однофункціональними в усіх випадках (Оленяк 2011: 85). Теоретично уточнювальний ланцюг в таких конструкціях може бути необмеженим, але за результатами наших досліджень в німецькій мові найбільша кількість компонентів дорівнює трьом. Наприклад, нім: *Mehrmals schon hast du im Zorn alles gelöscht, dem alten Zorn, der dich immer befallen hat, wenn dir etwas nicht gelang, und ich fand dich mit leerem Blick einen leeren Bildschirm anstarrend vor* (Knauss 2015: 189) ‘Багато разів ти в гніві все видаляла, в старому гніві, який на тебе завжди находив, якщо у тебе щось не виходило, і я знаходив тебе дивлячись порожнім поглядом на порожній телеекран’. Якщо зобразити таку конструкцію схематично, то вона виглядає наступним чином:

... [Zorn]... (dem alten [Zorn]) (der dich [immer] befallen hat) (wenn dir etwas nicht gelang) ...

Стосовно цього типу уточнень слід відмітити відносно невисоку частотність вживання цих конструкцій в німецькій мові. Але якщо на рівні речення випадки використання послідовних уточнень є, то на рівні парцельованих конструкцій таких випадків в художньому стилі зафіксовано не було.

4. □ (□ (□ (□))) – ієрархічні уточнювальні конструкції.

Ієрархічна структурна модель уточнювальних конструкцій є найскладнішою з усіх наведених вище моделей через те, що вона характеризується ускладненою будовою, в якій черговий уточнювальний компонент перериває лінійність іншої уточнювальної конструкції, ніби втручаючись в її склад. Це значить, що даний тип уточнювальних конструкцій також є поліреферентним, але при цьому один з референтів конструкції такої моделі є, на думку автора, більш вагомим, аніж інші, внаслідок чого цей референт буде мати окремий уточнювальний компонент, який пов'язаний лише з ним, тобто семантично і синтаксично не відноситься до інших компонентів конструкції. Наприклад, нім.: *Und etwas zog durch den Raum, etwas, das den*

drei Personen, die anwesend waren, ein Zeichen aufprägte (Кнаусс 2015: 170) ‘І щось перемістилося в кімнаті, щось, що трьом людям, які були присутні, здалося знаком’. Як видно з наведеного прикладу, у цій уточнювальній конструкції присутні два уточнені члени: *etwas* та *drei Personen*, але уточнювальний компонент, виражений словами *die anwesend waren* має відношення тільки до референта *drei Personen*, не будучи пов’язаним ні семантично, ні граматично, з уточнювальним компонентом *etwas*, і, таким чином, він поглиблює цю конструкцію не лише горизонтально, але й вертикально, створюючи додаткові синтаксичні зв’язки. Схематично така конструкція буде мати наступний вигляд:

...[*etwas*] (*etwas, das [den drei Personen] (die anwesend waren) ein Zeichen aufprägte*)

Таким чином, описані відмінні риси ієрархічної уточнювальної конструкції з іншою поліреферентною конструкцією, тобто з послідовною, полягають насамперед у тому, що такі конструкції є семантично більш навантаженими за рахунок не зовсім рівномірного розподілу змістових центрів висловлювання, а також за рахунок створення додаткових синтаксичних зв’язків, які не є лінійно залежними один від одного. Однак, ймовірно, через таку складність та винятковість, цей тип конструкцій не є широкоживаним у німецькій мові. Частково це пов’язано із синтаксичною будовою німецької мови, де нагромадження додаткових другорядних членів всередині речення може призвести до можливої втрати думки, яку розвиває автор.

Також, окрім виділених структурних моделей уточнювальних конструкцій в німецькій мові, були помічені окремі випадки уточнень, які через відсутність певних закономірностей та частоти вживання не можуть бути об’єднанні за своєю структурою в жодну групу. Наприклад, нім.: *Ich wusste sofort, dass ich sie auf einer ihrer ziellosen Wanderungen durchs Haus antraf, ruhelos, als müsse sie sich ohne Unterlass versichern, dass alles noch an seinem Platz war, die Schränke, die Bilder* (Кнаусс 2015: 41) ‘Я знав, що я її під час її безцільного блукання по дому зустрів, тривожну, ніби вона мусила себе без кінця запевнювати, що все було на своїх місцях, шафи, картини’. Схематично можна зобразити цю уточнювальну конструкцію так:

...[*sie*] (*[ruhelos]*) (*als müsse sie sich ohne Unterlass versichern, dass [alles] noch an seinem Platz war*) (*die Schränke*) (*die Bilder*)

У цій конструкції наявні риси послідовної та паралельної структурної моделі, але одиничність її реалізації не дає змоги говорити про наявність у сучасній німецькій мові групи послідовно-паралельних уточнювальних конструкцій.

Інший приклад, який через відсутність аналогічних випадків використання не дає змоги виділити ще один тип структурних моделей уточнювальних конструкцій, нім.: *Es war das Jahr, in dem mein dreizehnter Roman erschien und mein Mann einen Schlaganfall erlitt, der ihn halbseitig lahmlegte* (Кнаусс 2015: 7) ‘Це був рік, в якому мій тринадцятий роман трапився, та мій чоловік серцевий напад мав, який його зробив на одну сторону паралізованим’. Схема цієї конструкції виглядає наступним чином:



Слід зазначити, що синтетичні уточнювальні конструкції зустрічаються лише на рівні формального речення, на рівні парцельованих конструкцій подібних випадків не було помічено.



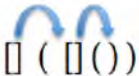

Отже, як видно з наведених прикладів, для німецької мови через її детерміновану синтаксичну будову характерні уточнювальні конструкції неускладненої структури. Окремі випадки складних уточнень змішаного типу хоча і трапляються поміж інших конструкцій, але вони через свою нечисленність та рідкість використання є, скоріше, винятком, ніж закономірністю. Вживаючи вищезазначені конструкції, автор прагне зробити логічний наголос на одразу декількох членах висловлювання, але такі синтаксично й семантично перевантажені висловлювання ще більше ускладнюють і без того складну будову німецького речення.

Таким чином, присутність виділених різнопланових структурних моделей уточнювальних конструкцій свідчить про те, що німецькій мові властиві різноманітні засоби вираження уточнення. Слід зазначити, що монореферентні уточнювальні конструкції є значно більш поширеними, ніж поліреферентні. Це зумовлено насамперед тим, що монореферентні конструкції є простішими як за структурою та будовою, так і для сприйняття їх адресатом висловлювання. Монореферентні уточнювальні конструкції дозволяють, з одного боку, досягти комунікативної мети висловлювання, зробивши наголос на необхідному члені висловлювання, а з іншого – не перевантажують висловлювання, даючи змогу продовжувати розповідь, не втрачаючи увагу й концентрацію читача. У свою чергу, поліреферентні уточнювальні конструкції є більш складними для сприйняття та вимагають високої концентрації від адресата, і свідчать про майстерність автора висловлювання будувати складні синтаксичні конструкції для виконання комунікативної мети. Але через синтаксичні особливості німецької мови, такі як фіксований порядок слів та рамкова структура речення,

поліреферентні уточнювальні конструкції не є поширеними, поступаючи частотністю використання монореферентним уточнювальним конструкціям. Для наочності висновків, результати аналізу німецького художнього тексту подані в таблиці 1, яка відбиває якісне та кількісне співвідношення уточнювальних конструкцій:

Таблиця 1

Структурні характеристики уточнювальних конструкцій в німецькій мові, реалізованих на рівні формального речення



№ п/п	Структурна модель	Схематичне відображення структурної моделі	Приклад	Кількість структурних моделей
1	Базова		<i>Es ist <u>ein frühes, ein ganz vereinzelt</u> (wirklich?) Foreshadowing</i> (Knauss 2015:19).	111 (76%)
2	Паралельна		<i>Es war <u>nicht nur der Name, der mir nicht einfiel, sondern die ganze Person fiel mir nicht mehr ein</u></i> (Knauss 2015:16).	22 (15%)
3	Послідовна		<i>Eigentlich sind sie das <u>ja alle, die Magazine, die für die Zielgruppe Frauen gemacht werden</u></i> (Knauss 2015:123).	9 (6,2%)
4	Ієрархічна		<i>Emma sah das Bild <u>so deutlich vor sich, wie sie es damals, es war vielleicht drei Jahre her, im Näherkommen gesehen hatte</u></i> (Knauss 2015:176).	2 (1,4%)
5	Синтетична	-	<i>Es war <u>das Jahr, in dem mein dreizehnter Roman erschien und mein Mann einen Schlaganfall erlitt, der ihn halbseitig lahmlegte</u></i> (Knauss 2015:7).	2 (1,4%)
	Всього			146 (100%)

Що стосується уточнень на рівні парцельованих конструкцій, то їм притаманні лише однореферентні різновиди уточнень. Це зумовлено тим, що парцеляція за своєю суттю є навмисним членуванням речення, при якому виділяються найбільш значущі з погляду автора висловлювання сегменти. При парцеляції висловлювання членується на ту кількість компонентів, яка передбачена структурними та функціональними особливостями синтаксеми, що розпадається (Чернушенко 2013: 43). Тому для уникнення змістового перевантаження висловлення, доцільнішим є використання

простіших конструкцій, якими є монореферентні уточнення. Результати проведеного аналізу наведені в таблиці 2:

Таблиця 2

Структурні характеристики уточнювальних конструкцій в німецькій мові, реалізованих на рівні парцельованих конструкцій

№ п/п	Структурна модель	Схематичне відображення структурної моделі	Приклад	Кількість структурних моделей
1	Базова		<i>Sie schrieb <u>sehr lakonisch</u>. <u>Sehr hart</u></i> (Knauss 2015:180).	20 (80%)
2	Паралельна		<i>An den Rändern meines Bewusstseins taucht <u>etwas auf</u>. <u>Etwas Peinliches</u>. <u>Eine Blamage</u>. <u>Etwas, das ich nicht zulassen kann</u></i> (Knauss 2015:18).	5 (20%)
	Всього			25 (100%)

Таким чином, уточнення, як логіко-синтаксичне явище, притаманне німецькій мові як на рівні формального речення, так і на рівні парцельованих конструкцій, про що свідчить структурне різноманіття уточнювальних конструкцій. Хоча структурну модель того чи іншого уточнення обирає безпосередньо автор, спираючись на комунікативну мету висловлювання та мовленнєву ситуацію, але через не досить гнучкий синтаксичний лад мови, переважна більшість уточнень є найпростішого структурного типу. Вживання структурно більш складних уточнювальних конструкцій вимагає, з одного боку, майстерності автора виражати думки, а з іншого – концентрації адресата висловлювання, що є визначальним для німецької мови, адже надлишок компонентів в одному висловлюванні може спричинити втрату змісту висловлювання. Також слід зауважити, що на рівні парцельованих конструкцій, між членами яких присутні уточнювальні відношення, так само реалізуються найпростіші структурні моделі уточнення. Але таким уточнювальним конструкціям характерний більший емоційний заряд, чому сприяє сам феномен парцеляції.

Проведений аналіз реалізації уточнення в німецькій мові на матеріалі художнього тексту дає підстави припустити наявність уточнювальних конструкцій в різних стилях мовлення, що потребує подальшого вивчення та становить науковий інтерес і має певну

наукову значущість, адже уточнення являє собою багатогранну мовознавчу категорію, яка через свій зв'язок з мисленням людини та оформленням думок, є логіко-синтаксичною категорією. Тому вивчення уточнення є важливим і актуальним не тільки з позиції мовознавства, але й з позиції суміжних з мовознавством наук, таких як філософія, психологія та ін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Арібжанова І. М.* Уточнення як синтаксичне поняття / І. М. Арібжанова // Українське мовознавство. — К., 2011. — № 42. — С. 59–72.
2. *Ашмарина І. Л.* Уточнение как член предложения в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” // И. Л. Ашмарина. — СПб., 1999. — 20 с.
3. *Бахтин М. М.* Проблема речевых жанров [Електронний ресурс] / М. М. Бахтин // Собр. соч. — М. : Русские словари, 1996. — Т. 5 : Работы 1940-1960 гг. — С. 159–206. — Режим доступа : http://philologos.narod.ru/bakhtin/bakh_genre.htm
4. *Гвоздев А. Н.* Современный русский литературный язык. Синтаксис / А. Н. Гвоздев. — М. : Просвещение, 1968. — Ч. 2. — 244 с.
5. *Загнітко А. П.* Теоретична граматика української мови : Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. — Донецьк : ДонНУ, 2001. — 662 с.
6. *Загнітко А. П.* Український синтаксис : теоретико-прикладний аспект / А. П. Загнітко. — Донецьк, 2009. — 137 с.
7. *Захарова Л. В.* Обособленные второстепенные члены предложения со значением уточнения в современном русском литературном языке : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Захарова Людмила Васильевна. — Армавир, 2008. — 215 с.
8. *Оленяк М. Я.* Семантико-синтаксичні функції уточнення в англійській, українській та польській мовах : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.17 / Оленяк Мар'яна Ярославівна. — Донецьк : ДонНУ, 2011. — 203 с.
9. *Руднев А. Г.* Синтаксис современного русского языка / А. Г. Руднев. — М. : Высш. шк., 1968. — 320 с.
10. *Фунтова Т. Б.* Логіко-синтаксична категорія уточнення в сучасній російській мові : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.02 / Фунтова Тетяна Борисівна. — Сімферополь, 2002. — 192 с.
11. *Чернушенко Н. М.* Парцеляція як засіб експресивного синтаксису української художньої літератури другої половини ХХ століття [Електронний ресурс] / Н. М. Чернушенко // Лінгвістичні дослідження. — 2013. — №35. — С. 128–135. — Режим доступу до статті : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znphkhnpu_lingv_2013_35_24.pdf
12. *Шатух М. Г.* Уточняющие члены предложения как особая синтаксическая категория / М. Г. Шатух // Русский язык в школе. — 1959. — № 2. — С. 31–35.
13. *Шульжук К. Ф.* Синтаксис української мови / К. Ф. Шульжук. — К. : Академія, 2004. — 408 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. *Knauss S.* Das Liebesgedächtnis : [Roman] / Sibylle Knauss. — Tübingen : Klöpfer und Meyer, 2015. — 198 S.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2015